

СЕКЦІЯ 3

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО; ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО, ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 34(37)

КАТЕГОРІЯ «ІНТЕРЕС» І ПОЗОВ ІЗ КРАДІЖКИ («АСТІО FURTI») У РИМСЬКОМУ ПРАВІ

Гужва А.М., к. ю. н., доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Стаття присвячена значенню інтересу позивача для висування позову із крадіжки та визначення розміру позовних вимог у римському праві.

Ключові слова: категорія «інтерес», позов, крадіжка, позов із крадіжки, *furtum*, право на позов, позовні вимоги.

Стаття посвячена значенню інтереса истца для предъявления иска из кражи и определения размера исковых требований в римском праве.

Ключевые слова: категория «интерес», иск, кража, иск из кражи, *furtum*, право на иск, исковые требования.

Guzhva A.M. THE CATEGORY “INTEREST” AND ACTION BECAUSE OF LARCENY (“ACTIO FURTI”) IN ROMAN LAW

This article is devoted to the meaning of plaintiff’s interest for bringing of an action because of larceny and to the determination of the amount of the demand of the relief in Roman law.

Key words: category “interest”, action, larceny, action because of larceny, *furtum*, right of action, demand of the relief.

Постановка проблеми. Привласнення майна, що належить іншій особі, було з давніх часів одним із найпоширеніших видів правопорушення. Але залежно від наслідків, з огляду на те, що правозастосування має на меті – покарання злодія чи задоволення потерпілого – можна говорити про приватно-правовий (майновий) чи публічно-правовий (кримінальний) наслідки цього діяння.

У сучасному праві крадіжка є злочином, визначення якого подається в Кримінальному кодексі України (ст. 185). Тобто, у сучасному праві України крадіжка є публічним деліктом, за здійснення якого передбачено кримінальну відповідальність. Але притягнення злочинця до кримінальної відповідальності не задовольняє майнові інтереси потерпілої особи: це можливо шляхом висування цивільного позову в кримінальній справі.

Однак наявність права на позов – не єдина умова цивільно-правового захисту. Приватне право, ґрунтуючись на вільному волевиявленні суб’єктів цивільних правовідносин, передбачає захист за умови ініціативи самого суб’єкта права, його заінтересованості у висуванні позову. Цивільний позов є можливим за наявності інтересу позивача, який обумовлює, урешті-решт, розмір позовної вимоги. Інтерес потерпілого від крадіжки у відновленні свого становища визначає розмір відшкодування.

Ступінь розробленості проблеми. Отже, цивільний позов із крадіжки (*actio furti*) має

принаймні два аспекти – інтерес у висуванні позову й визначення інтересу у відшкодуванні в разі задоволення позову. У римському праві обидва ці аспекти були предметом розгляду римських юристів. Однак ці аспекти “*furtum*” залишились поза увагою дослідників римського права. Предметом досліджень романістів була здебільшого правова природа делікту “*furtum*” і особливості певних видів цього делікту (Д. Дождев, С. Муромцев, А. Уотсон, Р. Цімерман та інші).

Отже, **метою статті** є визначення місця категорії «інтерес» у спорах за позовами із *furtum* за римським правом.

Виклад основного матеріалу. Прийнятою є думка, що в римському праві крадіжка (*furtum*) є приватним деліктом і позов із крадіжки (*actio furti*) спрямований на задоволення саме майнових інтересів потерпілої особи.

Пояснити це можна тим, що римське *furtum* має поширювальне тлумачення, на відміну від сучасної крадіжки. Так, С. Муромцев указував, що майнові порушення, у чому б вони не були виражені, уважались *furtum*. Вилучення речі з чужого володіння, користування річчю, яку віддали на зберігання, користування річчю, яку віддали в позичку, але поза дозволених меж, становлять *furtum*. Предметом *furtum* могли бути за римським правом навіть нерухомі речі. До *furtum* зараховували також неповернення речі, яку віддали на зберігання, розтрата опікуном майна, яке йому було

довірено, використання для забудівлі чужого матеріалу, продаж чужої речі тощо. Тобто, несанкціоновані посягання на власність у будь-яких формах тягнули за собою висунення позову з крадіжки – *actio furti* [1, с. 117].

Тому коло осіб, що мали у римському праві *actio furti*, було досить широким. Як саме впливала наявність чи відсутність інтересу на наявність права на позов? Для відповіді на це питання звернімося до аналізу джерел, насамперед Дигестів Юстиніана.

У фрагментах Дигестів Юстиніана зазначається, що позов із крадіжки (*actio furti*) надається лише тій особі, яка мала інтерес не бути пограбованою¹. Причому цей інтерес повинен мати правомірну підставу². Правомірною підставою в цьому випадку Ульпіан вважає добросовісне володіння. Недобросовісному ж володільцеві позов не надається³.

Р. Цімерман звертає увагу на фрагмент Інституцій Гая (Gai, III, 205), де вказується, що у випадку, коли кравець за певну ціну візьметься ремонтувати одяг і втратить його внаслідок крадіжки, то саме він матиме позов із крадіжки, а не власник. На думку Р. Цімермана, це відповідає правилу, за яким позов із крадіжки має той, хто має інтерес у тому, щоб річ, яку було вкрадено, була збережена. Зазвичай це є власник, але якщо власник порушить процес проти того, хто став відповідальним перед ним за контрактом, що передбачає зберігання речі, то друга сторона контракту посідає місце власника. Це не лише підрядник у відносинах із найму робіт, а й наймач у договорі найму речі, користувач у договорі позички, а також заставодержатель [2, с. 934]. Але римські юристи виключають можливість позову з крадіжки для батька, сину якого було переда-

но річ у позичку, оскільки батько не повинен берегти цю річ. Не будь-яка особа, яка має інтерес у збереженні речі, має позов із крадіжки, а лише та, яка буде відповідальною на тій підставі, що річ було втрачено з її вини (D. 47.2.14.10).

Якщо річ передано в заставу, то, хоча річ не перебуває в майні кредитора, позов із крадіжки він має. Причому кредитор має позов як до третьої особи, так і до власника речі. Боржник також матиме позов із крадіжки, оскільки він може висунути позов, і тоді сам не відповідатиме за позовом із крадіжки. Інтерес у висуненні позову мають і кредитор за заставою, і боржник. На наявність інтересу кредитора не впливає, чи є боржник платоспроможним чи ні, оскільки в будь-якому разі кредитор має інтерес у володінні предметом застави⁴.

Зберігач відповідає лише за умисел (і за тяжку провину – *culpa lata*), оскільки він не має спеціальної відповідальності за збереження речі. Якщо передану на зберігання річ буде вкрадено, становище зберігача не зміниться: до нього не зможе висунути позов особа, котра віддала річ на зберігання, тож і він не може подати позов до злодія. Пояснити таку обмеженість відповідальності зберігача можна передусім безоплатністю договору зберігання. Ситуація зміниться лише в разі, коли зберігач сам погодиться прийняти на себе відповідальність за збереження речі.

Тобто, сторона зобов'язання має позов із крадіжки, якщо із сутності зобов'язання випливає обов'язок і відповідальність за зберігання, схоронність речі. Відповідальність боржника за схоронність речі обумовлює можливий позов із боку кредитора на підставі відповідного зобов'язання (найму, позички, застави). Тому інтерес у поданні позову, наприклад, наймачем, який не є власником речі, ґрунтується на зобов'язанні повернути річ наймодавцю.

Право на позов не пов'язувалося в римському праві із можливістю захисту володіння (*possessio*), оскільки ні наймач, ні користувач за позичкою такого захисту не отримували: вони вважалися лише держателями (*detentores*). Утім позов із крадіжки вказані особи подавати могли.

Папініан вважає, що саме власник має позов із крадіжки в разі, коли він продав, але не передав раба покупцеві, після чого раба було вкрадено⁵. У цьому випадку наявна ситуація, коли продавець не може виконати зобов'язання з передання купленого раба внаслідок його крадіжки. Продавець був позбавлений володіння рабом через крадіжку. Якщо він не передасть раба, то відповідатиме перед покупцем за позовом із купівлі. Відповідно, продавець є тією заінтересованою особою, яка має подавати позов із крадіжки раба, оскільки

¹ D. 47.2.10, Ulp. 29 ad Sab.: Cuius interfuit non subripi, si actionem furti habet. – Той має позов із крадіжки, у кого був інтерес не бути пограбованим.

² D. 47.2.11, Paul. 9 ad Sab.: Tum is cuius interest furti habet actionem, si honesta causa interest. – Але ж той, у кого є інтерес, має позов із крадіжки, якщо його інтерес базується на правомірній підставі.

³ D. 47.2.12.1, Ulp. 29 ad Sab.: Sed furti actio malae fidei possessori non datur, quamvis interest eius rem non subripi, quippe cum res periculo eius sit... – Не надається позов із крадіжки недобросовісному володільцеві, хоч у нього і є інтерес не бути пограбованим, нехай навіть ризик втрати речі буде його...

⁴ 47.2.12.2. Ulpianus libro 29 ad Sabinum Sed et si res pignori data sit, creditori quoque damus furti actionem, quamvis in bonis eius res non sit: quin immo non solum adversus extraneum dabimus, verum et contra ipsum quoque dominum furti actionem, et ita Iulianus scripsit. Nec non et ipsi domino dari placet, et sic fit, ut non teneatur furti et agat. Ideo autem datur utrique, quia utriusque interest. Sed utrum semper creditoris interest an ita demum, si debitor solvendo non est? Et putat Pomponius semper eius interesse pignus habere, quod et Papinianus libro duodecimo quaestionum probat: et verius est ubique videri creditoris interesse, et ita et Iulianus saepissime scripsit. – Але якщо річ буде передано в заставу, кредитору також надається позов із крадіжки, хоча річ і не знаходиться в нього в майні: ми надамо йому позов не лише проти третьої особи, а й проти власника, – так пише Юліан. Також і самому власнику варто надати позов, тоді буде так, що він не відповідатиме за крадіжку й подаватиме позов. Оскільки інтерес є в обох, тому позов надається кожному. Але чи завжди в кредитора є інтерес, чи тільки коли боржник є неплатоспроможним? І Помпоній вважає, що його інтерес володіти заставою є завжди, що схвалює й Юліан у дванадцятій книзі «Питань». І правильніше вважати, що інтерес кредитор матиме в усіх випадках, – так найчастіше пише Юліан.

⁵ 47.2.81 pr. Papinianus libro 12 quaest. Si vendidero neque tradidero servum et is sine culpa mea subripiatur, magis est, ut mihi furti competat actio: et mea videtur interesse, quia dominium apud me fuit vel quoniam ad praestandas actiones teneor. – Якщо я продам раба, але не передам, і його без моєї вини буде вкрадено, то скоріше мені належить позов із крадіжки: оскільки в моєму інтересі, щоб моя власність була в мене, або тому що я повинен потупитися позовами.

ки саме він має інтерес у тому, щоб зобов'язання з купівлі-продажу було виконаним. Р. Цімерман указує, що до передання речі власником залишається продавець, і ця ситуація є унікальною, коли власник (продавець) відповідає перед невласником (покупцем) за збереження речі. Наймач, користувач, заста-водержатель мають позов із крадіжки лише тоді, коли вони можуть виконати зобов'язання; одразу ж коли вони втрачають можливість виконати, право на позов із крадіжки переходить до власника, оскільки саме він матиме інтерес у тому, щоб річ було збережено. Натомість продавець має позов із крадіжки незалежно від того, може він виконати зобов'язання чи ні. Зобов'язальна вимога покупця полягає в тому, щоб отримати товар, і ця вимога не превалює перед власністю продавця, яка передбачає інтерес у збереженні речі. Тобто, сама по собі зобов'язальна вимога не є достатньою підставою для позову з крадіжки [2, с. 935].

Зазначене підтверджується тим, що позов із крадіжки є неможливим у випадку, коли вкрадена річ не належала позивачеві або проданий раб помер без вини продавця⁶. В останньому випадку маємо логічний результат правила, за яким ризик втрати речі покладається на покупця: проданий раб помирає без вини продавця, який його не передав покупцеві, і це розглядається як випадок, за який продавець не відповідає навіть у разі крадіжки.

У разі крадіжки раба, одного з яких повинен був вибрати відказоодержувач (легатарій), позов належатиме спадкоємцю, оскільки він відповідатиме перед відказоодержувачем за позовом про висунення, спадкоємець повинен надати відказоодержувачу раба для того, щоб він здійснив свій вибір. Пограбовано ж було саме спадкоємця – він володів рабом. Відказоодержувач має інтерес лише в тому, щоб здійснити свій вибір, і лише після цього він стане володільцем раба. Можливо, він здійснить вибір стосовно іншого (не вкраденого) раба. Тому зрозуміло, що крадіжка раба порушує інтерес спадкоємця у виконанні волі спадкодавця – наданні певних рабів для вибору з метою виконання заповідально-го відказу⁷.

Інтерес у позивача має бути наявним, а не передбачуваним. Так, римський юрист Яволлен зазначає, що не матиме позову з крадіжки той, хто володіє річчю замість спадкоємця, оскільки може мати позов лише та особа, яка

є заінтересованою в тому, щоб річ не було вкрадено, а інтерес має саме та особа, яка може зазнати збитку⁸. Володілець речі може стати власником лише в майбутньому внаслідок набувальної давності. Але якщо річ в нього буде вкрадено до цього моменту, він не зазнає збитку. Володілець ще не є власником, він лише сподівається ним стати.

Інтерес можна розглядати як єдину умову для подання позову, навіть коли немає іншого права: так, наприклад, Ульпіан уважав, що колони можуть подавати позов із крадіжки, хоч і не є власниками, на підставі наявності в них інтересу⁹. Те саме вказує інший римський юрист Павло стосовно плодів, украдених із земельної ділянки колона, тобто право на позов із крадіжки належить і власнику, і колону, бо обидва мають інтерес у тому, щоб плоди не було вкрадено: колон заінтересований у споживанні плодів, а власник заінтересований в отриманні від колона орендної плати, яка може залежати від того, чи отримав і скільки плодів отримав колон¹⁰.

Тобто, інтерес позивача не пов'язується навіть із украденою річчю: власник земельної ділянки, яку займає й обробляє колон, не має жодного стосунку до плодів, украдених у колона, він має лише інтерес в отриманні орендної плати. Але він наділяється позовом із крадіжки, оскільки опосередковано заінтересований у тому, щоб колон отримав свої плоди й через це став платоспроможним.

Римський юрист Павло задається питанням: хто матиме позов із крадіжки в разі, коли буде вкрадено лист, який було надіслано: відправник чи одержувач? Відповідь на це питання Павло розглядає у площині того, у кого був інтерес у тому, щоб листа було отримано, тобто чиєї користі стосувалося те, що було написано. Інтерес позивача оцінюється змістом надісланого, але вкраденого листа: саме той матиме позов, хто втратить внаслідок крадіжки листа. Крім того, позов матиме навіть та особа, якій було вручено листа для подальшого його передання, оскільки охорона листа стосується його. Ця особа матиме позов із крадіжки, коли вона матиме інтерес в переданні листа (D. 47.2.14.17). Інтерес позивача в позові із крадіжки надісланого листа ґрунтується на користі змісту листа або обов'язку в переданні листа адресату. Ні з

⁶ D. 4.7.4 5., Ulp. libro tertio ad ed.: Haec actio in id quod interest competit, proinde si res non fuit petitoris aut si is qui alienatus est sine culpa decessit, cessat iudicium, nisi si quid actoris praeterea interfuit. – Цей позов направлений на вимогу того, що становить інтерес; якщо річ не належала позивачеві або раб, якого продали, помер без вини (продавця), якщо в позивача немає інтересу, він втрачає можливість отримати судове рішення.

⁷ 47.2.81.2. Si ad exhibendum egissem optaturus servum mihi legatum et unus ex familia servus subreptus, heres furti habebit actionem: eius interest: nihil enim refert, cur praestari custodia debeat. – Якщо я, маючи намір вибрати відказаного мені за легатом раба, подав позов про висунення, але один із рабів був украдений, спадкоємець матиме позов із крадіжки: у нього є інтерес. І не має значення, чому повинна була бути надана охорона.

⁸ D. 47.2.72.1, Iavolenus 15 ex Cass.: Eius rei, quae pro herede possidetur, furti actio ad possessorem non pertinet, quamvis usucapere quis possit, quia furti agere potest is, cuius interest rem non subripi, interesse autem eius videtur qui damnum passurus est, non eius qui lucrum facturus esset. – Щодо тієї речі, якою володіють замість спадкоємця, той, хто володіє, не може подавати позов із крадіжки, оскільки позов із крадіжки може належати тому, у кого є інтерес у тому, щоб річ не було вкрадено. Уважається, що інтерес є в того, хто дійсно зазнає збитку, а не в того, хто сподівається отримати вигоду.

⁹ 47.2.14.2 Ulp. libro 29 ad Sab. Praeterea habent furti actionem coloni, quamvis domini non sint, quia interest eorum. – Крім того, позови з крадіжки мають колони, хоч вони й не є власниками, оскільки в них є інтерес.

¹⁰ 47.2.83.1 Paul. libro secundo sent. Frugibus ex fundo subreptis tam colonus quam dominus furti agere possunt, quia utriusque interest rem persequi. – Якщо із земельної ділянки буде вкрадено плоди, то як колон, так і власник можуть подавати позов із крадіжки, оскільки в інтересах кожного буде вимагати річ.

володінням, ні з правом власності позов не пов'язується.

Другим аспектом захисту інтересу особи, потерпілої від *furtum*, є визначення розміру відшкодування в разі задоволення позову.

Actio furti була штрафним позовом, тобто відшкодування за цим позовом у кілька разів перевищувало справжню вартість втрати потерпілої особи. Розмір штрафу залежав від того, був спійманий на гарячому порушник (*fur manifestus*) чи ні (*fur nec manifestus*). У першому випадку відповідальність була в чотириразовому розмірі, у другому – у подвійному. Але що було базою для оцінювання під час визначення розміру штрафу?

У разі задоволення позову з крадіжки римські юристи протиставляють справжню вартість речі інтересу позивача. При цьому присудження за позовом із крадіжки має бути, навіть якщо річ уже не існує. У разі погіршення речі до моменту винесення судового рішення під час оцінювання враховується вартість речі на момент крадіжки. Якщо ж річ стала коштувати більше, то враховується її вартість на той час, коли вона була найвищою¹¹. Протиставлення "*quanti ea res est*" (дійсна вартість речі) – "*quanti interest*" (розмір інтересу) зустрічаємо в Дигестах Юстиніана щодо володіння річчю¹². Саме інтерес позивача є визначальним для визначення розміру позовної вимоги. Ю. Барон розумів інтерес як збитки, які являють собою сукупність справжнього збитку (*damnum emergens*) й упущеної вигоди (*lucrum cessans*) [3, с. 95].

Але чи завжди інтерес буде перевищувати справжню вартість речі? Який розмір уважати відправним для визначення розміру штрафу в разі задоволення позову з крадіжки? Спробуємо відповісти на ці питання, звертаючись до казусів Дигестів Юстиніана.

Позиція римських юристів зводиться до того, що якщо інтерес пограбованої особи полягає у власності на річ, то розмір відшкодування за позовом із крадіжки повинен дорівнювати вартості речі, інакше доводити

¹¹ D. 47.2.50: In furti actione non quod interest quadruplabitur vel duplabitur, sed rei verum pretium. Sed et si res in rebus humanis esse desiderit, cum iudicatur, nihilo minus condemnatio facienda est. itemque et si nunc deterior sit, aestimatio relata in id tempus, quo furtum factum est, quod si pretiosior facta sit, eius duplum, quanti tunc, cum pretiosior facta est, fuerit, aestimabitur, quia et tunc furtum eius factum esse verius est. – У позові з крадіжки не те, що становить інтерес, буде збільшуватися в чотири чи два рази, а справжня вартість речі. Але навіть якщо річ зникне взагалі до моменту винесення судового рішення, однаково треба зробити присудження. Також якщо річ стане гіршою, оцінювання речі віднесено до того моменту, коли було здійснено крадіжку. Якщо ж її цінність збільшилась, то буде надано її вартість на той час, коли вона була найбільш цінною, оскільки дійсно, що в той час було здійснено крадіжку.

¹² D. 43.17.3.11, Ulp. 69 ad ed.: In hoc interdico condemnationis summa refertur ad rei ipsius aestimationem. "quanti res est" sic accipimus "quanti uniuscuiusque interest possessionem retinere". Servii autem sententia est existimantis tanti possessionem aestimandam, quanti ipsa res est: sed hoc nequaquam opinandum est: longe enim aliud est rei pretium, aliud possessionis. – У цьому інтердикті результат присудження стосується оцінювання самої речі. Вираз «скільки коштує річ» ми розуміємо «наскільки в кожного є інтерес в утриманні володіння». У Сервія є думка, що, установлюючи ціну володіння, потрібно встановити ціну речі. Але варто вважати зовсім по-іншому: безумовно, ціна речі – це одне, а ціна володіння – інше.

обсяг присудження було б складно. Якщо ж позов було висунуто, коли власність було втрачено, то оцінювання предмета позову може бути зведене лише до вигоди¹³.

Але не всі випадки оцінювання інтересу в позовах із крадіжки є такими однозначними. Визначення розміру відшкодування в позові з крадіжки індивідуалізовано відповідно до обставин у кожному окремому випадку.

Досить показовим у цьому стосунку є розбір казусу Яволеном. Римський юрист розглядає випадок, коли в покупця, який придбав крадену рабину, потім її теж украдуть. Питання полягає в тому, у якому розмірі треба відшкодувати хазяїну рабині й покупцеві. Юрист доходить висновку, що покупцеві треба відшкодувати в подвійному розмірі його інтересу, а власникові – у подвійному розмірі вартості рабині (D. 47.2.75). Отже, за позовом із купівлі треба оцінювати збитки, виходячи не з вартості купленої речі, а з інтересу у володінні річчю. Звичайно, це може перевищувати вартість рабині: містити в собі вартість роботи, яку можна було отримати під час володіння рабинею, можливість її застави за іншим договором, особливе ставлення покупця до рабині, яке могло виникнути під час володіння тощо. Тобто, ціна купленої речі для покупця могла не збігатися з її реальною вартістю, інтерес покупця у володінні рабинею міг бути також немайновим. Але під час задоволення позову з купівлі в разі втрати покупцем рабині суддя повинен був оцінити інтерес у грошовому еквіваленті¹⁴.

На необхідність грошового присудження вказує Є. Пасек: «Если имущество кредитора под влиянием неисполнения обязательства уменьшилось, то ответственность должника

¹³ 47.2.8.11: Cum autem iure domini defertur furti actio, quamvis non alias, nisi nostra intersit, competat, tamen ad aestimationem corporis, si nihil amplius intersit, utilitas mea referenda est, idque et in statuliberis et in legato sub condicione relicto probatur: alioquin diversum probantibus statui facile quantitas non potest. Quia itaque tunc sola utilitas aestimationem facit, cum cessante dominio furti actio nascitur, in istis causis ad aestimationem corporis furti actio referri non potest. – Коли ж позов із крадіжки надається на підставі права власності, то він належить нам лише в тому разі, коли має місце наш інтерес. Однак коли немає жодного інтересу, усе ж позов повинен дорівнювати вартості оцінки речі, це стосується й раба, відпущеного на свободу, і легату, залишеного під умовою; у протилежному випадку, тим, хто доводить інше, не легко встановити обсяг присудження. Тож коли позов із крадіжки виникає при втраті власності, тоді оцінка визначається лише вигодою – у цих випадках оцінку не можна звести до вартості самої речі.

¹⁴ D. 47.2.75, Iavolenus 4 epist. Furtivam ancillam bona fide duorum aureorum emptam cum possiderem, subripuit mihi attius, cum quo et ego et dominus furti agimus: quaero, quanta aestimatio pro utroque fieri debet. respondit: emptori duplo, quanti eius interest, aestimari debet, domino autem duplo, quanti ea mulier fuerit. nec nos movere debet, quod duobus poena furti praestabitur, nisque, cum eiusdem rei nomine praestetur, emptori eius possessionis, domino ipsius proprietatis causa praestanda est. – Атий украв у мене крадену рабину, яка було добросовісно куплена за два aurea, коли я нею володів. Унаслідок цього і я, і хазяїн маємо позови. Я запитую, яку ціну треба віддати кожному. Він відповідає: покупцю треба оцінити в подвійному розмірі того, що становить інтерес, хазяїну – у подвійному розмірі вартості жінки. І не варто нас позбавляти того, що належить нам обом, унаслідок покарання за крадіжку [злодія], оскільки коли надається позов стосовно однієї й тієї самої речі, покупцю необхідно надати позов про володіння, хазяїну – про власність.

всегда может быть сведена к определенной денежной сумме в силу того, что оценены в деньгах могут быть как все имущество, так и любые составные части его» [4, с. 33].

Римський юрист Павло вказує, що якщо в кредитора вкрадено предмет застави, то він може подавати позов не в розмірі кредиту, а в повному обсязі позову з крадіжки, оскільки й за позовом із застави те, що він надасть боржнику, перевищуватиме борг¹⁵. Але оскільки інтерес заставодержателя дорівнює сумі боргу й ця сума може бути меншою за вартість предмета застави, то надлишок, який отримує заставодержатель у разі задоволення позову, він повинен повернути боржнику. Видається, що позов із крадіжки в цьому випадку охоплює інтерес заставодержателя в забезпеченні зобов'язання заставою та інтерес боржника в поверненні предмета застави після виконання зобов'язання. Позов із крадіжки надається саме заставодержателю як володільцю (посесору), оскільки до моменту виконання зобов'язання предмет застави повинен знаходитись у нього, унаслідок крадіжки саме заставодержателя було позбавлено володіння.

Але той, хто отримав річ у позичку, не матиме позову із крадіжки проти позичкодавця, який украде в нього свою ж річ, оскільки користувач не має жодного інтересу. Якщо той, хто отримав річ у позичку, зазнає витрат на річ, які йому буде винен відшкодувати позичкодавець, то він матиме позов із крадіжки до позичкодавця, який украде в нього річ¹⁶. У цьому випадку річ стає забезпеченням (заставою) зобов'язання з відшкодування витрат на річ із боку позичкодавця. Тобто, іншими словами, той, хто отримав річ у позичку, трансформується в заставодержателя-кредитора за зобов'язанням із утримання речі: його інтерес полягає у володінні предметом забезпечення зобов'язання – утриманою річчю. Інтерес у цьому випадку дорівнюватиме вартості витрат користувача.

Цяль звертає увагу на розмір відшкодування за позовом із крадіжки в тому випадку, якщо було вкрадено річ, яка була предметом зобов'язання, забезпеченого неустойкою¹⁷.

Якщо потерпілий від крадіжки повинен був сплатити неустойку внаслідок того, що не зміг виконати своєчасно зобов'язання, то суму сплаченої неустойки потрібно враховувати в позовній вимозі. Тому під час визначення ціни позову базова для оцінювання сума буде складатися з вартості самої речі й суми сплаченої неустойки.

Розглядаючи казус із крадіжкою раба, якого передано в узурфрукт, Ульпіан вказує, що обидва – і фруктуарій, і власник – мають позов із крадіжки. Відшкодування за цим позовом розподілятиметься так: фруктуарій вимагатиме за позовом у розмірі вартості плодів або розмірі того, щоб крадіжки не відбулося, у подвійному розмірі, а власник вимагатиме в розмірі інтересу, щоб його власність не було порушено (D. 47.2.46.1). Отже, якщо річ, яку було передано в узурфрукт, дає плоди, то узурфруктуарій у разі крадіжки речі подає позов у розмірі вартості плодів або в розмірі того, що він втратить через неможливість користування річчю, а власник має позов у розмірі свого інтересу в тому, щоб його власність не було порушено. Убачається, що це може бути лише немайновий інтерес, бо у власника, який передав річ в узурфрукт, була лише гола власність (*nuda proprietas*), сам він користуватися річчю не міг, тому інтерес у нього міг полягати лише в тому, щоб річчю користувався узурфруктуарій. Цей інтерес можна визначити тими обставинами, за яких річ було передано в узурфрукт: родинні стосунки, товариські взаємини тощо.

Алан Уотсон вказував, що в класичному праві, на відміну від періоду пізньої Республіки, базисом для відшкодування в разі подання позову з крадіжки невластником був саме інтерес, а не оцінка предмета крадіжки [5, с. 229]. Підтвердимо цю тезу такими фрагментами з Дигестів Юстиніана.

Так, Ульпіан розглядає випадки крадіжки документів і відзначає, що злочин за позовом із крадіжки відповідатиме не в розмірі вартості документів, а в розмірі інтересу потерпілої особи. Так, якщо вкрадено кілька розписок на суму

¹⁵ D. 47.2.15pr. Paulus 5 ad Sab. Creditoris, cuius pignus subreptum est, non credito tenus interest, sed omnimodo in solidum furti agere potest: sed et pigneraticia actione id quod debitum excedit debitori praestabit. – Кредитор, у якого вкрадено предмет застави, може подавати позов із крадіжки не в розмірі суми боргу, а в повному обсязі, оскільки за позовом із застави він надасть боржнику те, що перевищуватиме борг.

¹⁶ 47.2.15.2. Paulus libro quinto ad Sabinum. Sed eum qui tibi commodaverit, si eam rem subripiat, non teneri furti placuisse Pomponius scripsit, quoniam nihil tua interesset, utpote cum nec commodati teneris. Ergo si ob aliquas impensas, quas in rem commodatam fecisti, retentionem eius habueris, etiam cum ipso domino, si eam subripiat, habebis furti actionem, quia eo casu quasi pignoris loco ea res fuit. – Але Помпоній написав, що якщо той, хто надасть тобі річ у позичку, украде її, то він не повинен відповідати за позовом із крадіжки, оскільки в тебе немає жодного інтересу, тому що ти не відповідатимеш за позовом із позички. Отже, якщо ти внаслідок витрат, які ти зазнав щодо речі, отриманої в позичку, утримаєш річ, то в тебе буде позов із крадіжки, навіть проти самого власника, якщо він її вкраде, оскільки в цьому разі річ буде для тебе немовби заставою.

¹⁷ 47.2.68.1 Celsus libro 12 digest. Si tibi subreptum est, quod nisi die certa dedisses, poenam promissisti, ideoque sufferre eam necesse fuit, furti actione hoc quoque coestimabitur. – Якщо в тебе вкрали те, за що ти пообіцяв неустойку, якщо ти не виконаєш у певний строк, і через це тобі треба було її заплатити, то це також треба враховувати в позові з крадіжки.

¹⁸ 47.2.14.6: Idem (Papinianus) scribit, si, cum mihi decem deberentur, servus pignori datus subtractus sit, si actione furti consecutus fuero decem, non competere mihi furti actionem, si iterum subripiatur, quia desiit mea interesse, cum semel sim consecutus. Hoc ita, si sine culpa mea subripiatur: nam si culpa mea, quia interest eo quod teneor pigneraticia actione, agere potero. Quod si culpa abest, sine dubio domino competere actio videtur, quae creditor non competit. Quam sententiam Pomponius quoque libro decimo ad Sabinum probat. – Він же (Папініан) пише: якщо в разі, коли мені заборговують десять, переданого в заставу раба буде вкрадено, а я шляхом позову з крадіжки отримаю десять, то позов із крадіжки мені не належить, якщо його знов вкрадуть, оскільки, отримавши один раз, я втратив інтерес. Це так, якщо раба вкрадено без моєї провини, тому що в разі коли це було через мою провину, то мій інтерес буде в тому, що я відповідатиму за позовом із застави, і я зможу подавати позов із крадіжки. Якщо ж провина відсутня, то, без сумніву, належить власникові позов, який кредитору не належить. Це твердження схвалює й Помпоній у десятій книзі до Сабіна.

в 10 золотих, вартість збитку оцінюється в подвійному розмірі (D. 47.2.27). Якщо було вкрадено розписку, то позов із крадіжки подається в розмірі того, щоб розписка була в наявності: не буде інтересу взагалі, якщо будуть інші докази сплати грошей (напр., свідки). Тому в цьому випадку немає сенсу подавати позов: інтерес позивача дорівнюватиме нулю, оскільки розписка йому не потрібна і в разі крадіжки він не зазнає жодного збитку. Або ж інтерес позивача дорівнюватиме вартості самих украдених документів (матеріалу) (D. 47.2.32).

Якщо заставодержатель отримає суму боргу за позовом із крадіжки предмета застави (раба), то в разі повторної крадіжки раба, він уже не матиме позову із крадіжки: його інтерес вичерпано. Це буде так, коли відсутня вина заставодержателя в тому, що відбулася крадіжка. Якщо раба буде вкрадено через вину заставодержателя, то інтерес заставодержателя в поданні позову крадіжки буде полягати в тому, що він надалі відповідатиме за позовом із застави¹⁸. Кредитор за позовом із крадіжки, коли водночас буде вкрадено двох рабів, переданих у заставу, матиме позов щодо обох, але лише в розмірі свого інтересу, який визначається розміром боргів, що забезпечені кожним із відданих у заставу рабів. Якщо рабів украдуть окремо один від одного, то якщо за позовом із крадіжки щодо одного раба кредитор отримає всю суму боргу, то за крадіжку іншого раба він не повинен отримати нічого. У цьому вирішенні цих казусів покладено принцип взаємозалежності інтересу кредитора за заставою й розміру відшкодування за позовом із крадіжки (D. 47.2.14.7).

Висновки. Численність фрагментів Дигестів Юстиніана, де вказується на необхідність інтересу позивача для позову із крадіж-

ки, надає підстави стверджувати, що інтерес був тією умовою (юридичним фактом), яка була необхідною для висунення *actio furti*. Коло можливих позивачів із позову із крадіжки було досить широким: позов із крадіжки надавався не лише власникові, а й узурфруктуарію, кредиторів-заставодержателю, наймачеві, користувачеві, іншій особі, яка правомірно володіла річчю (мала значення заінтересованість особи у висуненні позову). Можна дійти висновку, що підставою для оцінювання інтересу позивача за позовом із крадіжки могла бути як вартість речі, так і те, що втрачає пограбований унаслідок позбавлення володіння (плоди, можливість користуватися річчю, можливість забезпечення зобов'язання, можливість подати річ як доказ, можливість повернути предмет застави тощо). Якщо внаслідок крадіжки потерпіла особа нічого не втрачала, позову вона не мала. Тож у римському праві наявність чи відсутність інтересу обумовлювала як право на позов, так і розмір позовних вимог.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Муромцев С.А. Гражданское право Древнего Рима / С.А. Муромцев; отв. ред. А.Д. Рудоквас. – М.: Статут, 2003. – 684 с.
2. Zimmermann R. The law of obligations: Roman foundations of the civilian tradition / R. Zimmermann. – Oxford: University Press, 1990. – 588 p.
3. Барон Ю. Система римского гражданского права. III кн. IV Обязательственное право / Ю. Барон. – 3-е изд., вып. – СПб., 1910. – 72 с.
4. Пассек Е.В. Неимущественный интерес в обязательстве / Е.В. Пассек. – Юрьев: Тип. К. Маттисена, 1893. – 217 с.
5. Watson A. The law of obligations in the later Roman Republic / A. Watson. – Oxford: University Press, 1965. – p. 295.
6. Дигесты Юстиниана / перевод с латинского; отв. ред. Л.Л. Кофанов. – М.: Статут, 2005. – Т. VII. – Полутом 1. – 2005. – 552 с.